

046. Savunma metni olarak menakıbnameler: *Menâkıbu'l-Kudsiyye Fî Menâsıbi'l-Ünsiyye* ve *Smavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin ve Manâkıbu*¹**Fatma ŞEN AKDEMİR²**

APA: Şen Akdemir, F. (2023). Savunma metni olarak menakıbnameler: *Menâkıbu'l-Kudsiyye Fî Menâsıbi'l-Ünsiyye* ve *Smavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin ve Manâkıbu*. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (32), 800-820. DOI: 10.29000/rumelide.1253221.

Öz

Menakıbnamelerin yazılış amacı, menakıba konu olan veliyi tanıtmak ve sahip olduğu üstün özellikleri ortaya koyarak onu yüceltmektir. Bu durum Elvan Çelebi'nin yazdığı *Menâkıbu'l-Kudsiyye* (14. yy) ile Halil bin İsmail'in yazdığı *Smavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin ve Manâkıbu* (15. yy) için de geçerlidir. *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'de Babai isyanı, Elvan Çelebi'nin dedesi ve aynı zamanda isyanın lideri olarak bilinen Baba İlyas konu edinilmiştir. Eserde ayrıca Baba İlyas'ın oğullarının da hayat hikâyeleri ve menkıbeleri anlatılmıştır. *Şeyh Bedreddin ve Manâkıbu*'nda da aynı şekilde Halil bin İsmail'in dedesi olan Şeyh Bedreddin, Şeyh'in çocukları ve silsilesi, ayrıca ona isnat edilen ayaklanma hakkında bilgiler verilmiştir. *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'nin ile *Şeyh Bedreddin ve Manâkıbu*'nın konu edinilen kişilerin torunları tarafından yazılmış olmaları bu yazının çıkış noktasını oluşturmaktadır. Her iki eserde de resmî tarih anlayışı çerçevesinde "isyancı" olarak tanımlanan Baba İlyas ve Şeyh Bedreddin, merkeze alınarak olaylar anlatılmış, torunları tarafından aklanmaya çalışılmış; dedeleri hakkında söylenen iddiaların iftira ve yalandan ibaret olduğu iddiası ilginç bir şekilde, birbirine benzeyen yapısal özellikler içerisinde ortak menkıbevi unsurlar ve motiflerle süslenerek işlenmiştir. Bu durum; klasik bir menakıbnamede görülen ele alınan veliyi övme ve onun kutsiyetini abartarak anlatma amacının dışına çıkarak bu eserleri birer savunma metni haline getirmiştir. Bu çalışmada söz konusu iki eser karşılaştırmalı biçimde incelenmiş, aynı amaçla yazılmış olmalarının zemin hazırladığı benzerlikler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Elvan Çelebi, Halil bin İsmail, menakıbname, *Menâkıbu'l-Kudsiyye*, *Şeyh Bedreddin'in Manâkıbu*

Menâkıbname as defense text: *Menâkıbu'l-Kudsiyye Fî Menâsıbi'l-Ünsiyye* and *Smavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin ve Manâkıbu***Abstract**

The purpose of writing a menakıbname is to introduce the saint in question and to glorify him by revealing his superior characteristics. This situation is also valid for *Menâkıbu'l-Kudsiyye* (14th century) written by Elvan Çelebi and *Şeyh Bedreddin ve Manâkıbu* (15th century) written by Halil bin İsmail. *Menâkıbu'l-Kudsiyye* tells about the Babai rebellion, the life stories and legends of Baba İlyas and his sons, who is known as Elvan Çelebi's grandfather and also the leader of the rebellion. In *Şeyh Bedreddin ve Manâkıbu*, information about Şeyh Bedreddin, who was Halil bin İsmail's grandfather, his children and lineage, as well as the uprising attributed to him is given. The fact that *Menâkıbu'l-*

¹ Bu makale, Otto-Friedrich-Universität Bamberg'de, Türkoloji, Osmanlı ve Türkiye Araştırmaları Cemiyeti (GTOT) adına 19 ile 21 Eylül 2018 arasında düzenlenen "Turkologentag 2018" adlı konferansta bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Arş. Gör., Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Tunceli, Türkiye), ftma.senn@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4735-5197 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 20.01.2023-kabul tarihi: 20.02.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1253221]

Kudsiyye and *Şeyh Bedreddin ve Manâkıbı* were written by the grandchildren of the subjects constitute the starting point of this article. In both works, Baba İlyas and Şeyh Bedreddin, who are defined as “rebels” within the framework of official history, are centered and the events are explained, and their grandchildren try to acquit them. The claim that the allegations made about their grandfathers consist of slander and lies are interestingly processed by embellishing them with common anecdotal elements and motifs within similar structural features. This situation; going beyond the purpose of praising the saint and exaggerating his sanctity, which is seen in a classical hagiography, he turned these works into defense texts. In this study, the two works were discussed in a comparative way, and the similarities that were prepared by the fact that they were written for the same purpose were tried to be revealed.

Keywords: Elvan Çelebi, Halil bin İsmail, *Menâkıbu'l-Kudsiyye*, hagiography, *Şeyh Bedreddin ve Manâkıbı*

Giriş

Menâkıb, Arapça “menkabe” kelimesinin çoğuludur. Sözlük anlamı “bir insanın fazilet, hüner ve meziyet gibi övünülecek vasıflarını dile getir”me (Mercan, 113) olan menâkıb, Şemseddin Sami'nin *Kâmûs-ı Türkî* adlı sözlüğünde “bir zatın fazl'u meziyetine delalet eden fıkra ve bundan bahseden makale ve risâle-i mehdiye” şeklinde tanımlanmıştır (1999: 1420). Menkabe, başlangıçta yalnızca hadis kitaplarında faziletli kimselerin anlatıldığı bölümlerin adyken; tasavvufun İslam dünyasında yaygınlaşmasıyla beraber, “sûfilerin hikmetli sözlerini ve örnek alınacak faziletli davranışlarını” anlatmak amacıyla kullanılmaya başlamıştır (Şahin, 2004: 112). Öte yandan “temel unsuru keramet ve onu gösteren velilerin yüceltilmesi olan menâkıb kitapları başlangıçta sadece tarikat pîrleri için yazılmış, zamanla muhtevası tarikat içinde önemli yere sahip şeyhleri, tarikatın silsilesinde yer alan diğer sûfleri ve şeyhin halifeleriyle şeyh ailelerini de içine alacak şekilde” bir genişleme göstermiştir (2004: 16).

Menâkıbnâme, olağanüstü olayların konu edildiği edebî bir türdür; bu bakımdan masal ve efsane gibi türlerle benzerlik gösterir. Ancak menâkıbnâmeyi anılan türlerden farklılaştıran en önemli özelliği, gerçek kişilerin merkeze alınmasıdır (Ocak, 1992: 32). Nitekim Fuad Köprülü'nün *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* isimli çalışmasında; “halkın muhayyalesi üzerinde kuvvetli izler bırakan her şahsiyet”in henüz hayattayken dahi menkabelerinin oluştuğunu söylemesi söz konusu edebî türün gerçek yaşamla kuvvetli bağına işaret etmektedir (Köprülü, 1976: 27). Gerçek kişilerin konu edinilmesi, olayların belli bir zamanda ve mekânda geçtiği anlamına gelmektedir. Öte yandan menâkıbnameler, “kutsal” kişileri/velileri ele aldığı için “yarı mukaddes” sayılırlar ve bu da anılan türün ayırt edici bir diğer özelliğidir (Ocak, 1992: 33).

Bir menâkıbnâme yazılırken amaç, konu edinilen veliyi çok yönlü tanıtmak ve ona kutsal bir hüviyet kazandırmaktır. Bu yapılırken abartılı bir şekilde övülen veliye olağanüstü özellikler atfedilir (Ocak, 1984: XVIII). Diğer taraftan menâkıbnameler, kendi içlerinde birtakım nüanslar barındırırlar. En kaba haliyle menâkıbnameleri, “gerçeğe dayanan ve hayalî olanlar” şeklinde iki ana gruba ayırmak mümkündür (Ocak, 1992: 34). Tarihî olayların malzeme edildiği, en azından belli bir zamanda ve mekânda geçmiş olayların anlatıldığı, “tarihî gerçeklere dayanan” menâkıbnameler belli bir gerçeklik taşıyıcılar da amaç, “kahraman olan veliyi yüceltmek olduğundan, bu gerçek olaylar deforme edilmiş veya menkabe motifleriyle kamufler” bir duruma getirilmiştir (Ocak, 1992: 34). Ahmet Yaşar Ocak'ın “gerçeğe dayanan menâkıbnameler” şeklinde adlandırdığı bu kategoriye Elvan Çelebi'nin (ö. 760/1358-59'dan sonra) *Menâkıbu'l-Kudsiyye Fî Menâsibi'l-Ünsiyye* ile Halil bin İsmail'in (ö. 857'den

sonra/1453'ten sonra) *Şeyh Bedreddin ve Manâkıbı* adlı eserleri dahil edilebilir. Her iki eser de geçmişte yaşanmış ve tarih kitaplarında yer edinmiş olayları ele almaktadır. Ancak bu eserlerin anlattıkları velileri, yani Baba İlyas'ı (ö. 637/1240) ve Şeyh Bedreddin'i (1359-18 Aralık 1420, Serez) sadece öven metinler değil; aynı zamanda bu kişilerin suçsuzluklarını, masumiyetlerini ortaya koymaya çalıştığı için bu eserlerin birer savunma metni olduğunu söylemek de mümkündür.

14. yüzyılda yazılmış *Menâkıbu'l-Kudsiyye*, Baba İlyas'ın torunu Elvan Çelebi; 15. yüzyıla ait *Şeyh Bedreddin ve Manâkıbı* ise Şeyh Bedreddin'in torunu Halil bin İsmail tarafından yazılmıştır. Her iki kitap da konu aldığı şeyhi aklamak üzere kaleme alınmıştır. İki yazar da dedelerinin “devlete başkaldırmış birer isyancı” oldukları yönündeki iddiaları, menkıbe motiflerine başvurarak çürütmeye çalışmıştır.

Menâkıbu'l-Kudsiyye Fî Menâsıbi'l-Ünsiyye ve Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin ve Manâkıbı

Elvan Çelebi, 13.yüzyılın ilk yarısında Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya gelen, burada zamanla güç kazanarak dönemin önemli olaylarında rol oynayan, 15. yüzyılın önemli tarihçilerinden Âşıkpaşazâde'nin (ö. 889/1484'ten sonra) de mensubu olduğu büyük bir şeyh ailesinin üyesidir³. Elvan Çelebi'nin babası 14. yüzyılda yaşamış ünlü mutasavvıflardan Âşık Ali Paşa, dedesi Muhlis Paşa, dip dedesi ise Babai isyanının (H. 638/M. 1240) lideri Baba İlyas'tır. *Menâkıbu'l-Kudsiyye*, Babai isyanını; Baba İlyas ve oğullarının hayat hikâyelerini/menkubelerini anlatmaktadır.

Halil bin İsmail, *Şeyh Bedreddin ve Manâkıbı* adlı eserini, dedesi Şeyh Bedreddin'in ölümünden sadece kırk beş yıl sonra kaleme almış; büyük ihtimalle ailesinden duyduğu bilgileri aktarmıştır. Bu bağlamda Şeyh Bedreddin isyanının, aileden gelen biri tarafından nasıl görüldüğünü anlamak açısından eser büyük önem taşımaktadır. Halil bin İsmail'in kitabı, tıpkı Elvan Çelebi'nin eseri gibi, resmî tarih anlayışına bağlı olarak kaleme alınan eserlere bir alternatif niteliğindedir. Elvan Çelebi'ye benzer şekilde Halil bin İsmail de, Şeyh Bedreddin'in soyu hakkında detaylı bilgiler vermiş; Şeyh Bedreddin'in babasının ve dedesinin cihat anlayışıyla Süleyman Şah (ö. 1236) önderliğinde Rumeli'ye geldiklerini, Anadolu'yu yurt edindiklerini yazmıştır. Yazar, eserin ilerleyen kısımlarında ise Şeyh Bedreddin'e isnat edilen isyan hareketini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.

Bu noktada belirtilmesi gereken bir husus, iki menâkıpname arasında benzerliklerin yanı sıra farklılıkların da bulunduğuudur. İlk olarak Elvan Çelebi'nin eserinde olağanüstü durumlara daha fazla yer verilmiş; bunun bir sonucu olarak eserde keramet motifinin kullanımı ağırlıklı bir yere sahip olmuştur. *Şeyh Bedreddin ve Manâkıbı*'nda ise gerçeküstü olayların daha az olduğu görülmektedir. Ayrıca anılan eserde Şeyh Bedreddin'in biyografisi ayrıntılı bir şekilde anlatılmış; çocukluğundan itibaren öğrendiği ilimler, yazdığı kitaplar hakkında bilgiler verilmiştir. Bu anlamda Şeyh Bedreddin'in biyografisi gerçeğe uygun olarak sunulmaya çalışılmıştır. Elvan Çelebi ise Baba İlyas'ın şeyhi tarafından Anadolu'ya gönderilmesi ve akabinde yaşanan olaylar üzerinde durmuştur. Ancak yine de her iki eser arasındaki koşutlukların, farklılıklardan daha fazla olduğu görülmektedir.

Menâkıb-ı Şeyh Bedreddin önce Allah'a hamd ve sena, Hz. Muhammed'e ve dört halifeye selam ile başlar, dua ile devam eder. Aynı şekilde, *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'de de münacat ve naat kısımları vardır; fakat naat türündeki şiirin bir kısmının yer aldığı varaklar eksiktir. Münacat ve naat bölümlerinin

³ *Menâkıbu'l-Kudsiyye* adlı eser hakkındaki bilgilerin yanı sıra, Elvan Çelebi'nin ailesi, soyu gibi konularda da Ahmet Yaşar Ocak'ın söz konusu eserin giriş kısmında verdiği bilgilerden yararlanılmıştır.

ardından, her iki menâkıpnamede silsile bildirilmeye başlanır. Elvan Çelebi hikâyesine Dede Garkın ile başlamış; Dede Garkın'ın, Baba İlyas'ın halifesi olduğunu, irşad göreviyle Baba İlyas'ı Rum'a gönderdiğini belirtmiştir. Yani soydan ziyade bir tarikat silsilesi söz konusudur (Ocak, 1984: XLIII). Ancak Elvan Çelebi bir yerde;

“Dede Garkın kim cedd-i a'lâdur
Zikri anun kamudan evlâdur” (Elvan Çelebi, 1984: 62).

diyerek Dede Garkın'ın dedesi olduğunu söylemiş ve soyu ona bağlamıştır (Ocak, 1984: XLIII). Halil bin İsmail eserinde, dedesi Şeyh Bedreddin ve soyu hakkında oldukça geniş bilgiler vermiş; Şeyh Bedreddin'in dedesinin Abdülaziz isimli “câhid ve gazi” bir kişi olduğunu, aynı zamanda Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) müridi olan Abdülaziz'in Rumeli'ye gaza amacıyla geldiğini ifade etmiştir. Yazar, Abdülaziz hakkında ayrıca şu bilgileri vermiştir:

“Cümle Rûm'a nâzil oldılar zi bîm
Geldi Konya'da vücûda kendözi
Şâh Alâüddin nesliydi özi
Âl-i Selçukî'lere neslen vezîr” (Halil bin İsmail, 1967: 6).

Her iki yazar da bu şekilde ait oldukları soy ve silsile hakkında bilgiler verdikten sonra asıl hikâyeye geçmiştir. İlk olarak iki yazarın da eserlerini, gerçekleri ortaya çıkarmak amacıyla kaleme aldıklarını söylemesi dikkat çekicidir. Elvan Çelebi *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'yi, Baba İlyas hakkındaki iddiaları aydınlatmak, eserde geçen şekliyle “ayân u beyân kıl”mak amacıyla yazdığını ifade etmiştir:

“Bu menâkıb ki bunda 'arz oldı
Dile geldi yegân yegân akrân
Cedd-i a'lâ vü cedd-i esfelde
Kimse kalmadı kılmağı cevân
Hazret-i şeyhi vü fezâyilini
Bu Menâkıb kılır 'ayân u beyân” (Elvan Çelebi, 1984: 152).

Halil bin İsmail de dedesi Şeyh Bedreddin'den dinlediklerini naklettiğini, dolayısıyla her ne yazdıysa dedesinden duyduğunu; ayrıca dedesi hakkında yazılan başka menâkıplar olsa da kendisine inanılması gerektiğini vurgulamıştır:

“Bu manâkıb içre ne kim söyledüm
Şeyhden işidileni nakleyledim
Olur olmaz sözi nakleyledim
Olmaya ta vizr ile meftûn ödüm
Niçeler şeyhe manâkıb yazdılar
Yazdılar amma hevâda gezdiler
Şeyhün ashâbını gördiler velî
Bî- haber bunlar sülûkdan iy velî
(...)
Bunda naklolanı gör sen iy âhi

Gayrı nakle tutma gûşun bir dahı
 Bunda Şeyhün oldı sülûkı ıyân
 Pes hilâfeti dahı olsun beyân” (Halil Bin İsmail, 1967: 76).

Çalışmamıza konu olan eserlerden yapılan alıntılarda yukarıda da görüleceği üzere dikkat çeken bir husus da Baba İlyas’tan ve Şeyh Bedreddin’den bahsederken iki eserde de “Şeyh” kelimesinin/sıfatının kullanılmasıdır. “Şeyh” unvanının kullanımı, eserin konusu olan bu kişilere hem kutsiyet atfetmek hem de dinî bir meşruiyet sağlamak açısından anlamlıdır. Ayrıca her iki yazar, olayları anlatmaya geçmeden evvel gerçekleri anlatacaklarına dair vaatlerini dile getirirken benzer şekilde “ayân, beyân” kelimelerini tercih etmiştir.

Menâkıbu'l-Kudsiyye ile *Şeyh Bedreddin ve Manâkıbı*’nda gözlenen bir başka ortaklık, Baba İlyas’ın ve Şeyh Bedreddin’in hem yüksek zümre hem de halk tarafından sevilen, toplumda saygın konumu olan kişiler olarak tanıtılmasıdır. Anılan kitaplarda verilen bilgilere göre, iki mürşit de gittikleri yerlerde halk tarafından büyük bir coşku ve sevgiyle karşılanmıştır. Dede Garkın tarafından Anadolu’ya gönderilen Baba İlyas, Amasya’ya yakın Çat köyüne yerleşmiş ve burada insanlar gece gündüz onu ziyarete gelmiştir:

“Geldi Rûma makâm dutdu hâs
 Geldi yola kamu ‘avâm u havâs
 Dâvet-i hâs-ı hâs gösterdi
 Şöyle kim ‘âm u hâs hâs oldı
 (...)
 Hem kerâmât bi-hisâb mezîd
 Gösterüpdür ki var mezîd mezîd
 (...)
 Şeyh bu yirde çün makâm dutdı
 ‘Üd-sân halk ‘ışkına dütdi
 Dört yüz kişi her gice her gün
 Kırk hâdîm kemâlde çün Zü’n-nûn
 Oldı bunlar bu kulluga meşgûl
 Şöyle kim emr-i Hak kavlı-i Resûl
 (...)
 Arzû kim kılur gelür kişiler
 Bu azizlerden ol murâd ışlar” (Elvan Çelebi, 1984: 20-21).

Tıpkı Baba İlyas gibi, Şeyh Bedreddin de her nereye gitse halkın yoğun ilgisiyle karşılaşmıştır. Ayrıca dönemin beyleri de kendisine çok hürmet göstermiştir. İlk olarak amcasının oğlu Müeyyed ile birlikte Kudüs’e giden Şeyh’i, Kudüs emîri davet etmiştir:

“Kuds’e vardı bir emîr iy dîn eri
 Dirler idi ana Âl-i Kaşmîrî
 Muttali’ oldı buların hâline
 Didi kimlerdir buların hâli ne

(...)

Didi dâvet eyle ikisin bile

Rıfkıla gönlünü alalum ele” (Halil bin İsmail, 1967: 28).

Kudüs'ün ardından Şam'a, oradan da Halep'e geçen Şeyh Bedreddin'den Halep halkı, tekke yapmasını ve orada kalmasını talep etmiş; fakat o, Nesîmî'nin katlinden dolayı bu teklifi kabul etmemiştir:

“Didiler kim Şeyh'i alkoyalar

Hânkâh yapuban ana uyalar

Birinin dirler irâdet getüren

Nesîmî'nin salbine fetvâ viren

İlmine âşık olupdı Şeyh'ün ol

Hazretine bey'at idüp oldu kul

Şeyh rızâ göstermedi kalmaklığa

'Azm-i Rûm itdi heman gelmeklige” (Halil bin İsmail, 1967: 85).

Ardından Konya'ya giden Şeyh Bedreddin'i, eserde Karamanoğlu olarak anılan kişi davet etmiş; İzmir'e gittiğinde de -yine kitapta geçtiği şekliyle- İzmiroğlu kendisiyle görüşmek istemiştir. Daha sonra ise Şeyh, Bursa'ya gitmiştir:

“Bursa halkı Şeyh'e akdı nice gün

Görmediler fazlını gayrıda çün” (Halil bin İsmail, 1967: 86).

Görüldüğü üzere Elvan Çelebi ve Halil bin İsmail, dedelerinin ne kadar sevildiğini uzun uzadıya anlatmıştır. Bu vurguları ilerleyen bölümlerde, dedelerine isnat edilen isyan hareketinin aslının olmadığını, tüm “fitnelerin”, onların “avam ve havas” tarafından çok sevilmesinden dolayı ortaya çıktığını söylemelerine zemin hazırlaması açısından önemlidir. Nitekim her iki yazar daha sonra, dedelerinin çevresindeki kişilerin sayısının çoğalmasından dolayı iktidar sahiplerinin endişeye kapıldıklarını dile getirmiştir. Bu durum en açık şekilde Halil bin İsmail'in şu dizelerinde ifade edilmiştir:

“Ol kadar kim irmiş idi Şâh'a kim

Cüst ü cû ider yürürdi iy hâkim

Hâsılı söz budur iy yâr-ı vefâ

Kesret-i ahbâbdan irişdi cefâ” (Halil bin İsmail, 1967: 118).

Her iki eserde tanıklık edilen bir diğer benzerlik, Hristiyan kişilerin şeyhler sayesinde Müslüman olmalarıdır. Şeyh Bedreddin ve Baba İlyas, yalnızca Müslüman kesim açısından değil; gayrimüslimler için de ilgi çekici birer şahsiyettir. Baba İlyas'ın makamına gelen Hristiyan bir adam, sof olduğunu söyleyerek Baba İlyas ile görüşmek ister. Bu kişinin hikâyesi, Baba İlyas'ın kerametini anlamak açısından önemlidir:

“Şeyh ol nûr-ı Hak yed-i kudret

Sâhib-i keşf ü dâniş ü hikmet

Aydur iy hazîrân-ı himmeti çok

Bir gâvurdur bu sûfi sünneti yok

Çün bu sözi işitdi ol sūfi
 Pâre kıldı 'abâyı vü sofi
 İstedügin bular bilür hâlin
 Yitürür pes şerî'at ahvâlin
 Sırr-ı Allâh lutf-ı lem-yezeli
 Sūfiye kendü sundı tevbe eli" (Elvan Çelebi, 1984: 25).

Baba İlyas, Allah'ın ona verdiği hikmet sayesinde gelen kişinin Müslüman olmadığını anlar. Onun üstün özelliklerinden etkilenen Hristiyan kişi de İslamiyet'i seçer ve Baba İlyas'tan icazet alarak onun müridi olur.

Benzer şekilde Şeyh Bedreddin, İzmir'de bulunduğu sırada, onun namını duyan Sakız adalı gayrimüslimler kendi beylerinden, şeyhi davet etmesini rica ederler. Şeyh Bedreddin de davete icabet eder. O akşam yapılan zikirde, Şeyh Bedreddin'in gösterdiği kerametlere şahit olan iki rahip ile ada sakinlerinden beş kişi Müslüman olur⁴:

"Anda Sakız adasınun kâfiri
 Görüben Şeyh'den kerâmet her biri
 Beglerine söylediler kim gelün
 Bunda Türk'ün ulusun dâvet kılun
 Ola kim dâvet icâbet eyleye
 Kim bize sırr-ı Mesih'den söyleye
 (...)
 Dinledi Şeyh bunların sözün biraz
 Gördi hiç bunlarda yok asla gazez
 (...)
 Dinleyecek Şeyh'i bunlar iy emîn
 Didiler Mesih-i sâni bu hemîn
 (...)
 Zikrolundı anda ol gün ol gice
 Oldı bunlar zikre hayrân iy hâce
 Tevhîdün nûrı bunların kalbine
 Dokunup itdi sirâyet ba'zına
 Nice râhibler dahı itdi bükâ
 Anda dervişlere irincek safâ
 (...)
 Ayacı digmezdi yire dise hû
 Göz ile görürdi dirler kâfiran

⁴ Ahmet Yaşar Ocak bu konuyla ilgili olarak "Bazı menâkıbnamelere göre XIII-XV. yüzyıllardaki ihtidalarda heterodoks şeyh ve dervişlerin rolü" adlı çalışmasında ayrıca şu bilgileri vermiştir: "Nihayet XV. Yüzyılda Çelebi Mehmed devrinde büyük bir ayaklanma çıkaran Şeyh Bedrüddin'in yahudiler ve Hristiyanlarla sıkı münasebetleri olduğunu görüyoruz. Onun adına torunu Halil b. İsmail tarafından kaleme alınan menâkıbnâmesindeki bazı kayıtlar, Şeyh Bedrüddin'in Sakız adası rahiplerini müslüman ettiğini belirtir. (...) Gerçekten de Şeyh Bedrüddin ayaklanmasına katılanların bir kısmının Hristiyan olduğu, hatta şeyhin ileri gelen halifelerinden olup, ayaklanmaya katılan Torlak Hû Kemal ve müridlerinin Yahudi mühtedileri idiği, diğer tarih kaynaklarınca da doğrulanmaktadır" (Ocak, 1981: 40).

Zâkirün pâyn muallak bil iyan
Hayrete varub bu hâle iy emîn
İki papazlar gelübdü key ulu
Anlar Enez'lü idi iy bahtlu
Her yıl anda gelüridi ikisi
Anlara dokındı Şeyh'ün cezbesi
Hufyeten İslâm'a geldiler hemin
İtdiler zaruret ile ketm-i dîn
Adada sâkin olanlardan dahı
Beş kişi îmâna geldi iy ahı" (Halil bin İsmail, 1967: 89-92).

İki menâkıpname arasındaki bir diğeri paralellik ise hem Baba İlyas'ın hem de Şeyh Bedreddin'in, yönetimde bulunan sultanlarla aralarının iyi olmasına karşın, onları devirerek yerlerine geçen yeni hükümdarlarla problem yaşamasıdır. Tahta çıkan yeni sultanlar, şeyhlerin etrafındaki insanların çokluğundan dolayı iktidarlarının tehlike altında olduğu endişesine kapılmışlar ve bu korkuları nedeniyle, onları sürekli baskı ve gözetim altında tutmaya çalışmışlar. Öncelikle *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'de anlatılanlara göre Baba İlyas'ın, I. Alaeddin ile arası iyidir; hatta Alaeddin onu ziyarete gelir ve müridi olmak ister:

"Şeyh'ün ashâbını çü 'âlemde
Bilmedük kalmadı bu âdemde
Pâdişehler heves kılur görsem
Her biri ictihâd ider irsem
Kamusıla 'Alâeddîn-i Sultân
Bir vezîr-i âziz ü bir hayvân
Şeyhi görmege geldiler halvet
Şeyh bulara gösterür kudret
(...)
Çünkü sultân bu kudreti gördi
İ'tikâd ile gönlünü virdi
Benzemez hiç kimseye bu kişi
Hakdan almış bu devleti bu işi
Varalum ev ü barh-ıla geledüm
Küllü varlığı ile mürid olalım" (Elvan Çelebi, 1984: 30).

Fakat I. Alaeddin'in, Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından düşürülmesinden sonra, Baba İlyas ile yeni hükümdar arasında sorunlar baş gösterir. Elvan Çelebi menâkıpnamesinde, Alaeddin'den övgü dolu sözlerle bahseder ve ona Allah'tan rahmet diler:

"Şâh-ı 'âdil 'Alâeddîn-i Sultân
Şem'-i Selçuk cem'-i 'âlemiyân
Çünkü irmiş idi zevâl şâha
Toldı şeytân Gıyâs-ı gümrâha
Zehr virdi götürdü sultânı

Nazenîn pâdişâh-ı Rabbânî
 ‘Adl ü dâd eyledi cihân içre
 Rahmet itsün Çalap cinân içre” (Elvan Çelebi, 1984: 31).

Aynı şekilde *Şeyh Bedreddin ve Manâkıbı*’nda da padişah değişikliği, Şeyh Bedreddin’in sarayla ilişkisi açısından dönüm noktası olur. Daha önce belirtildiği üzere, Şeyh Bedreddin’in dedesi, babası ve diğer akrabaları Süleyman Şah önderliğinde Rumeli’ye cihat etmiş; dolayısıyla Süleyman Şah’la daima iyi ilişkiler içinde olmuşlardır. Diğer yandan Şeyh Bedreddin’in bizzat kendisinin, yakın temas içinde olduğu kişi Yıldırım Beyazıd’ın oğlu Musa Çelebi’dir. Şeyh Bedreddin’le arasında güçlü bir bağ olan Musa Çelebi, ondan kazaskeri olmasını ister:

“Âh u zârıla geçerdî her günü
 Fetret oldı ol arada key katı
 İtdi şehler birbirine nikmeti
 Geldi Mûsâ Şâh Süleyman yirine
 Başlanıldı saltanat tedbîrine
 Rûmilin adl ile tutdı iy ahı
 Hâtem-i Tayy idi gûyâ ol sahî
 Gör neler fikritti begler ol zamân
 Hazret-i Şeyh olmuşken halkdan nihân
 İttifak idüp didiler kim bular
 Şâh’a Şeyh’i kazasker ideler
 Gör neler getirdi takdîr-i îlâh
 (...)
 Mûsâ sultân oldı pes Rûmiline
 Düşdi Şeyh erkân-ı devlet diline
 Şeyh zamânında ferîd-i dehr idi
 Sözleri merdâne özi bahr idi
 Âşık oldı Şeyh cemâlin görmedin
 Sohbet-i hâsına bir dem irmedin” (Halil bin İsmail, 1967: 97).

Tıpkı Sultan Alaeddin’in, Baba İlyas’ın ziyaretine gitmesi gibi Musa Çelebi de Şeyh Bedreddin’in kaldığı yere gider, bu ziyarette Şeyh’in ilmî bilgisine hayran kalır:

“Yögriyüben düşdi Şeyh’ün pâyına
 Şeyh girü ol dem oturdı câyına
 Didi kim sen ne kişisin iy cüvân
 Didi Musa kulunam iy sırr-ı cân
 Müd yedek übâyiak didi hemin
 Pertev-i hurşîd-veş öpdî zemîn
 Hoş görüp bunları pîr-i râh-bîn
 Hücesine dâvet itdi pes hemin
 Bahla süt kodu önlerine pes

Rü'yâda Şâh için açdı hoş nefes
Her ne kim rü'yâda ol görmüş idi
Söylemedin bir bir ana söyledi
Gördiler şeyhden kerâmetler bular
Cân u dilden şeyhe âşık oldılar bular
(...)
Didiler kim bize bir âlim gerek
Şer'ün ahkâmında key âlim gerek
(...)
Hâsılı Şâh şeyhi dâvet eyledi
Şeyh dahı dâvete icâbet eyledi” (Halil bin İsmail, 1967: 98-99).

Tüm bu olayların ardından I. Mehmet kardeşleriyle savaşır ve onları yenerek kendisi tahta geçer. Böylece fetret dönemi sona erer ve Osmanlı Devleti'nde birlik sağlanır. I. Mehmet'e yenilen Musa Çelebi'nin tahtı kaybetmesi, Şeyh Bedreddin için de zorlu günlerin başlangıcı olur. Ailesiyle birlikte İznik'e sürülen Şeyh Bedreddin'in sürgün yerinden çıkması padişah tarafından yasaklanır:

“Oldı çün cebren ü kahren kâdî ol
Tâ irince Varta'ya âhır-ı yol
İrdi pes Mûsî'ye takdîr-i kazâ
Ha izâ câelkazâ dâkal fazâ
Oldı Sultân Han Muhammed müstakil
Şeyh dahı İznik'e oldı müntakil
Ayda bin akçe ulûfe virdiler
Cebr ü kahrıla vatandan sürdiler
Oldılar mahbûs adına mübtelâ
Habsıla gurbetde çekdiler belâ
El uzatmamışdı mâl-ı vakfa ol
Hayli zücret çekdi el sunmadı ol
(...)
Gülşenün yirini hâr eylediler
Gen cihâmı gözine dar itdiler
(...)
“Teshil”i İznik'te itmişdi tamâm
Sundi Şâh'a ileden İbn-i İmâm (Halil bin İsmail, 1967: 101-102).

Halil bin İsmail, dedesinin suçu olmadığı halde yaşadığı yerden sürüldüğünü ifade eder. Ayrıca Şeyh'in iyi niyetli olduğunu göstermek için de yazdığı *Teshil* adlı eserini padişaha sunduğunu belirtir. Bundan sonra gelişen olaylarda iki menakıpname arasındaki bir diğer ortak özellik ortaya çıkar. İlişkilerin kopması ve şeyhlerin yönetim nezdinde isyancı olarak addedilmelerine sebep olacak temel gerekçe, taraflardan birinin bir talepte bulunması, karşı tarafın ise bu isteği reddetmesidir. Elvan Çelebi *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'de, Köre Kadı isimli bir kadının Gıyaseddin Keyhüsrev'e, Baba İlyas'ın çok güzel bir atı olduğu ve atı ondan alması gerektiği şeklinde bir tavsiyede bulunduğunu söyler:

“Tahta kendü oturdı dâd eyler
 Kendüyi gösterür ilin toylar
 Rûzbe nâm-ı hâdim-i sengîn
 Varıdı Çat içinde bir rengîn
 Taht yinilendi dir görün bir at
 At katır çok yaramaz her at
 Gerçi sebb-i selef degül câyiz
 Kim göre Köre itdüğün hergiz
 Köre Kâdi ki ya'nî kâdı-yı Çat
 İçi vü taşı toptolu âfât
 Köre Kâdi bulundı çün hâzır
 Didi ilünde var bir at âhir
 K'ancılayın ne il gördi ne şehir
 Ne cihân u cihâniyân ve ne dehr
 Hiç târihde görmedi kimse
 Nesneye benzemez degül nesne
 Düldül ü rahş gibi devletlü
 İssi bir şeyh adı Boz Atlu
 (..)

İltürisen sen anı sultâna
 Varlığın külli ol viresi sana
 Vesvese kıldı çünkim ol mel'ûn
 Fitne koparmag istedi ol dîn
 Dir behâne iki kişi varsun
 Bir iki üç bin akçe iletsün ” (Elvan Çelebi, 1984: 32-33).

Köre Kadı ve maiyetindekiler Baba İlyas'a gelerek atım satın almak isterler; ancak olumsuz cevap alırlar. Bunun üzerine Köre Kadı, adamlarını göndererek atı zorla almaya çalışır; at askerleri öldürdükten sonra kaçır. Kadı, Baba İlyas'tan olanların hesabını sorunca Baba İlyas, tüm yaşananların keramet olduğunu söyler. Ancak Köre Kadı, Baba İlyas'a inanmaz; gerçekten keramet sahibiyse kendisinden o anda mucize göstermesini ister. Koca bir ateş yaktırarak Şeyh'in en yakın müritlerinden Uban'ı ateşe attırır; fakat ateş Uban'ı yakmaz. Daha sonra Uban'ı asmaya karar verir; fakat bu sefer de ip Uban'ı çekmez. Bunun üzerine Baba İlyas, Uban'a canın çok da değerli olmadığını, canını bağışlaması gerektiğini söyler. Uban, ipten kendisini asmasını ister ve vefat eder. Görüldüğü üzere, padişahın adamlarıyla Baba İlyas arasında yaşanan çatışmaların temel nedeni Baba İlyas'tan istenen boz attır.

Şeyh Bedreddin ve *Manâkıbı*'nda ise İznik'te ailesi ile gözaltında tutulan Şeyh Bedreddin'in, hacca gitmek için Mehmet Çelebi'den izin istemesi; ancak padişahın bu isteği reddetmesi tüm olayların fitilini ateşler. Talebine olumsuz yanıt alan Şeyh Bedreddin, hacca gitmek niyetiyle İznik'ten çıkar:

“Şeh'den izin istedi ol hacca vara
 Hacc idecek gelüben Mısır'a vara
 (...)

Gitmege hacca izin virmedi Şâh
Oldı sergerdan irüp kalbe cürâh
Cem' idüp ahhâbımı itdi vidâ'
Terk idüp evlâdını itdi vidâ'
(...)
Şehr-i İznik'ten çıkuban bedr-i mâh
Milket-i İsfendiâr'a tutdı râh" (Halil bin İsmail, 1967: 102).

Şeyh Bedreddin önce İsfendiyar Beyi'ne gider. İsfendiyar Beyi, Şeyh'e çok hürmet gösterir; hatta ondan yeni doğan çocuğuna isim koymasını ister; fakat Şeyh Bedreddin'i Kırım'a göndermek ister. Zira padişahın izinsiz yola çıktığı için Şeyh'in doğuya gitmesi durumunda fitne kopacağından endişelenir. Ayrıca doğudaki beyle Osmanlı'nın arasının açık olması nedeniyle olayların daha da alevlenmesinden çekinir. Bu nedenle Şeyh Bedreddin'i, bir gemiye bindirerek Eflâk'a gönderir. Şeyh namaz kılmak için gemiden inince, gemici onu karada bırakarak kaçar. Şeyh gemiciye beddua eder, gemi esir düşer; bu olaylardan sonra da Şeyh Bedreddin evine dönmeye karar verir:

"Ol hevâdan dahı pes itdi ferâğ
Sılasına varmaga kıldı yarag
Hem bulğa yârına ashâbına
Dura tâ Sultân gelince câyna
Didi kim her ne gelür Hak'dan bana
Râzı oldum hâlüm olsun bir yana
Didi kulavuz tutam eynel memer
Didi kim câelkazâu velkader
Tuna Tunca diyüben girdi yola
Kasd idüpdî sıla-i rahme gele
Dura tâ Sultân gelince câyna
Suna tefsîrin dahı hem ol sene
Tefsîrin itmâm idüp ol pîr-i hûb
Virdi dirler nâm ana "Nûrû'l-kulûb"
(...)
Gelelüm söze girü Şeyh n'eyledi
Şâh'a buluşmâklığı fikreyledi
Bu meseldür iy refiyk-ı reh-güzer
Sayda ecel irse sayyâda gider" (Halil bin İsmail, 1967: 110-111).

Halil bin İsmail, dedesinin eve döndükten sonra *Nûrû'l-Kulûb* isimli eserini tamamlayarak Mehmet Çelebi'ye sunmaya niyet ettiğini söyler; ancak onun bu arzusunu, eceli gelmiş olan avın, avcısına gitmesine benzetir.

Menâkıbu'l-Kudsiyye ve *Şeyh Bedreddin ve Manâkıbı*'nda, at ve hac meselelerinden sonra tahtta olan sultanlar benzer şekilde, tahtlarını ele geçirmek niyetinde olduklarına kanaat getirerek Baba İlyas'ın ve Şeyh Bedreddin'in yakalanmasını emrederler. Hem Elvan Çelebi hem de Halil bin İsmail, "fesad" olarak nitelendirdikleri kişilerin, sultanları bu yönde karar vermeye ikna ettiklerini ileri sürer. Diğer bir

ifadeyle her iki menakıpname yazarına göre, ara bozucuların kışkırtmalarından dolayı gerilim zirve noktasına tırmanmış ve dedeleri hazin bir sona sürüklenmiştir. Öncelikle *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'de anlatıldığı üzere, Gıyaseddin Keyhüsrev'in yakın adamlarından olan Köre Kadı, beyleri toplayarak Baba İlyas'ın peygamberlik davası güttüğünü söylemiş, yani Baba İlyas'a iftira atmıştır. Ayrıca Köre Kadı, Sultan Gıyaseddin'e de haber göndermiş ve onun da Baba İlyas'a cephe almasını sağlamıştır:

“Yazdı bir mahzar-ı ‘azîm dürüst
 Ne ki Rûmda kâdi vardı cüst
 Kamusunun nişânını urdı
 Köri gör kim nice nişân virdi
 Kim gelüpdür bu sûrete bir er
 Kim halâyık dir ana peygâMBER
 Salavât adına virür enbûh
 Âdemî vü perî çü deşt ü çü kûh
 Fitne oldı bu halk döndi ana
 Bizi başardı kasd kıldı sana
 Leşkeri bî-hisâbdur cengî
 İftirâ cenge düzdî âhengi
 (...)
 Sihir içinde mürîdleri dilese
 Külli seyrinden ay u günü kese
 Bu işi böyle anlasun sultân
 Bâki fermân anun ve biz fermân” (Elvan Çelebi, 1984: 40-41).

Köre Kadı'nın bu haberi üzerine Gıyaseddin Keyhüsrev, tüm beylerini toplayarak Baba İlyas'ın ve müritlerinin öldürülmesini emretmiş; Elvan Çelebi'ye göre padişah, Köre Kadı'nın bu mesnetsiz suçlamasına inandığı için bir sürü insan haksız yere öldürülmüştür:

“Kim ne fitne zuhûra gelmişdür
 Nice suçsuz kişi kim ölmüşdür
 (...)
 Fitneyi taşradan alup geldi
 Destûr aldı vü içerü girdi
 Anca kıldı füsûn ile telbîs
 Hiç hâcet degül dakı iblîs
 (...)
 Şöyle kim fitne kıldı sultânı
 Sultân aydur ki beglerüm kanı
 Hâzır olur kamu gelir yir öper
 Aydur iy beglerüm gerek ki sefer
 Kılâsuz düşmenüm belürdi tîz
 Anı kırmaga eylemen temyîz
 Tahtuma tâcuma nazar kılmış

Kendüyi hem Resûl-i Hak bilmiş
(...)
Tâcumı tahtımı diler kim ala
Ya'ni ben olmayam melik ol ol
Kankı mezhebdedür revâ bu revîş
Lâyıkınca gerek ola her iş
(...)
Nişe ol kasd-ı taht u baht kıla
Ya'ni benden diler bu mülki ala
Varun eyle buları garet idün
Şöyle kim vardurur hasâret idün
Bunlara kimse mâni' olmasun
Eyle varun kimesne bilmesün
Eyle kim câdûlar-imiş bunlar
Bilse sizi kırar-imiş bunlar
Çün vasiyyet bu sûreti dutdı
Begler ü leşker arhuru gitdi" (Elvan Çelebi, 1984: 41-44).

Şeyh Bedreddin ve Manâkıbı'nda anlatılanlara göre ise, Hac yolculuğunu yarıda bırakarak evine dönmeye karar veren Şeyh Bedreddin, Ağaçdenizi'ne gelince etrafına çok sayıda insan toplanmış ve ondan nasihat almak istemiştir; fakat halkın Şeyh'e gösterdiği ilgi padişahı rahatsız etmiştir:

"Düşdi Ağaçdenizi'ne merhale
Üşdi andan başına çok hargele
Zagra illerine düşüpdı yol
Gör ki n'olsar sonunda iy veli
Duvicalar dirilüben geldiler
Şeyh için her biri tuhfe sundılar
Kazasker olduğunda iy emîn
Cümlesi görmüşler idi eyligin
(...)
Anda birkaç gün nasihat aldılar
Yırlü yirine girü tağıldılar
İşidicek anı Şâh-ı nâmdâr
Tab'na hoş gelmedi el-kussa var" (Halil bin İsmail, 1967: 111).

Şeyh'in geri döndüğünü duyan Mehmet Çelebi, onun kendi tahtına göz diktiği zannına kapılır. Tıpkı Elvan Çelebi gibi Halil bin İsmail de, padişahın böyle bir düşünceye kapılmasında ara bozucu kişilerin etkili olduğunu belirtir. Mehmet Çelebi'yi, Şeyh Bedreddin'e karşı kışkırtan ve metinde "müfsit" olarak adlandırılan Kara Sinan ve Ütüc'oğlu isimli kişiler vardır:

"Geldügin bildikde Şâh-ı Rûm pes
Didi kasditdi bana o bü'l-heves

İki müfsit bir araya geldiler
 Şer işe Şâh'ı muharrik kıldılar
 (...)

 Bir de ol Kara Sinân-ı rû-siyâh
 Terk-i edep eyleyen ber Bedr-i mâh
 Ütüc'oghı dirler idi bir dahı
 Ol arada inciten hem ol mehi
 Gayrıdan güç görmedi Bedr-i münîr
 İkisinden gayrı naklen böyle dir" (Halil bin İsmail, 1967: 111-112).

Ayrıca Elvan Çelebi'nin, dedesi Baba İlyas'ın peygamberlik iddiasında bulunmadığını, bunun bir iftiradan ibaret olduğunu söylemesi gibi, Halil bin İsmail de Şeyh Bedreddin'in okuduğu bir hadis yüzünden peygamberlik suçlamasıyla karşı karşıya kaldığını ifade eder:

"Ne sebepten oldu ana intikam
 Gûş urgıl naklidelüm iy hümâm:
"Kaale'r-Rasûlü Aleyhisselâm: Eşşeyhu fî kavmihi kennebiyi fî ümmetihi."
 (Evi içindeki şeyh kavmi içindeki peygambere benzer.)
 Bu hadîsi naklidenken iy hümâm
 Töhmet itdiler ana ol dem hemîn
 İtdi te'vîl sözünü dinlenmedi
 Kendü maksûdı anun anlanmadı
 Da'vi-i nübüvvet itdi didiler
 Dahı çok şen' sözi var didiler" (Halil bin İsmail, 1967: 117).

Her iki menâkıbnamede de şeyhlerin peygamberlik iddiasında bulunmadığının, "fesat" insanlar yüzünden başlarının belaya girdiğinin söylenmesindeki asıl amaç, tahmin edileceği üzere dedelerinin suçsuz olduğunu kanıtlama çabasıdır. Bir başka söyleyişle, Elvan Çelebi ve Halil bin İsmail, dedelerinin zannedildiği gibi "isyancı" olmadıklarını, tüm olayların onlara isnat edilen peygamberlik suçlamasından kaynaklandığını ileri sürerler. Buradan hareketle aslında yönetimle hiçbir sorun yaşamadıklarını iddia ettikleri dedelerini, iftiraya uğrayan masum ve kurban kişiler olarak konumlandırmaya çalışırlar. Öte yandan her iki yazar da, dedelerine atfedilen "isyan" savını çürütmeye çalışırken, onlardan bağımsız şekilde gelişen başkaldırıların olduğunu kabul eder. İki kitapta anlatıldığı şekliyle, ne Şeyh Bedreddin ne Baba İlyas ayaklanmış; ancak maiyetindekiler tarafından bir isyan girişimi başlatılmıştır. Bu şekilde Elvan Çelebi ve Halil bin İsmail, dedelerini savunma ve masumiyetlerini kanıtlama çabalarını sürdürürken, "isyancı" kimliğini olabildiğince onlardan uzaklaştırmaya çalışırlar. *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'de isyancı konumunda olan kişi, Baba İlyas'ın başına gelenleri duyduktan sonra onu kurtarmak niyetiyle ayaklanan Baba İshak'tır:

"Kim neler kıldı vü neler oldu
 Ol sebepten nice mürîd öldi
 Adanur şîr-i merd idi İshâk
 Nâgehân tâli'ine irdi muhâk
 (...)

Gayret-i merdî cûş ider İshâk
Bir nice gün ider tamâm yarak
Bir gece pes basar buları kırar
Terk eder Şâm'ı şeyhe Rûm'a çıkar
Hem bu İshak halife yollu idi
Hulefâ ortasında bellü idi
Çünkü 'azm eyledi gelir Rûm'a
Sevinür şâd olur bu fethe deme
İlle kim gör Huda-yı azze ve cell
Bu hâli şeyhe keşf eder evvel" (Elvan Çelebi, 1984: 47-48).

Baba İshak'ın kendisini kurtarmak amacıyla yola çıktığından kerameti sayesinde haberdar olan Baba İlyas, iki müridini Baba İshak'a gönderir. Baba İshak'a kendi sığındığı kaleye gelmemesini, gelmesi durumunda olayların daha da vahim bir hâl alacağı şeklinde bir uyarıda bulunur. Fakat Baba İshak onu dinlemez; Şeyh'i kurtarmak niyetiyle yoluna devam eder:

"Şeyh iki kişi okır aydur siz
Dün ü gündüz yürin ü durman tiz
Şâm'da fitne kopardı ol İshâk
Bunda gelürse fitne artar bak
Gelmesün bunda ilet bu rûmmâli
Hoş ola cümle dürlü ahvâli
Yürisin togrı Canik'e girsün
Şol ki görmedi kimse ol görsün
(...)
Bu vasiyyeti çün âhir itdi
Yatdı yir öpdü vü revân gitdi
Bir nice düni güne uladılar
Anda kim şeyh didi ugradılar
Gördiler leşker-i 'azîm dürüst
Cem' olmuş piyâde atlu cüst
Hem bu İshâk merd-i merdâne
Merd-i meydân u merd-i ferzâne
(...)
Çün görürler bu hâl ile anı
Dirler iy sen muhiblerün cânı
Şeyh sana öküş selâm itdi
İrdüğün yirde aytdı kim kayt itdi
Varsun ol yana Canik'e girsün
Ol mukaddemdür ol işi görsün
(...)
Berü gelmesün o yana varsun

Bu nişâmı bulara göstereün

(...)

Çünkü şeyhün vasiyyetin didiler

Pes müridler hikâyetin didiler” (Elvan Çelebi, 1984: 48-50).

Baba İlyas'ın uyarısını dikkate almayarak Amasya'ya doğru ilerlemeye devam eden Baba İshak, Gıyaseddin Keyhüsrev'in askerleriyle burada karşı karşıya gelir; ancak yenilgiye uğrar. Diğer taraftan savaşı çıkaran esas kişinin Baba İshak olmasına karşın, Elvan Çelebi'nin onu kötülememesi, hatta savaş esnasındaki kerametlerinden, kahramanlıklarından söz etmesi Baba İshak'ın başkaldırısını haksız bulmadığını gösterir. Nitekim Elvan Çelebi, onun savaş sonunda ölmediğini, Allah'ın bir inayeti olarak esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolduğunu ifade eder:

“Bu yanadın gör imdi İshâk'ı

Neler eyler bu yol müştâkı

(...)

Ok dokınmaz kılıç kesmez anı

Oldı çün muhibb-i rûhânî

(...)

Oldı İshâk ol ortada belüsüz

Bir bölük kurda kaldı gele isüz

(...)

Vardı İshâk kaldı miskînler

Yol içinde za'îf ü elgînler

Eserin bulmadılar İshâk'un

Bu 'inâyet kamusı Hallâk'un” (Elvan Çelebi, 1984: 54-55).

Şeyh Bedreddin ve Manâkıbı'nda ise Şeyh'in, padişahın emri üzerine yakalanmasının ardından, Düzmece Mustafa olarak bilinen isyan hareketi gerçekleşir. Ardından Şeyh'e mensup olan Börklüce Mustafa ve Torlak Hu Kemal padişahı devirmek için harekete geçer:

“Bir dahı Börklüce Mustafâ idi

Getürüp ahbâb ile şeydâ idi

Şeyh'e dahı andan irişdi sikam

İtdiler anın da vücûdın adem

Mustafeyn ahyâr olupdı ol zaman

Kopmuş idi fitne-i âhır-zaman

Bir dahı kopmuşdı Torlak Hû Kemâl

İtmiş idi halka ol çok mekr ü âl

Tutuban anı dahı salbitdiler

Döndiler girü gelüben gıtdiler

Bundan esbak Aygıloglı var idi

Tagda vü ovada göçmel er idi

Saltanat hevâsı düşdi gönlüne

Cem' idüben halkı o da beglene
Ceng idüpdür Kazovası'nda gelüp
Ceng içinde düşdi başı kesilüp" (Halil bin İsmail, 1967: 117).

Arka arkaya patlak veren isyan hareketleri, padişahı sert önlemler almaya iter. Torlak Hu Kemal, Börklüce Mustafa ve Aygıloğlu ayaklanmaları bastırıldıktan sonra, taht açısından sakıncalı görülen tüm potansiyel tehlikelerin yok edilmesi hedeflenir. Şeyh Bedreddin mürşitlerinin çokluğundan ötürü padişahın gözünde sakıncalı bir kişiye dönüşür. Her ne kadar Sultan Mehmet, şeyhin fazilet sahibi biri olduğunun farkında olsa da onun varlığını kendi iktidarı açısından tehlikeli bulur; bu nedenle idam edilmesi için fetva ister:

"Hâsılı söz budur iy yâr-ı vefâ
Kesret-i ahbâbdan irişdi cefâ
Yohsa Şâh bilmişdi Şeyh'in fazlını
Anlamaz bu hâleti bil her denî
Havf idüp kesretten ol Şâh-ı cihân
Kıydılar Şeyh'e bil iy âlî-nişân
Arada fetvâyı sûret itdiler
Şeyh'i oradan götürmek itdiler
İstedi fetvâyı Şâh-ı âlem-penâh
Hazretinden salb için (hem) bî-günâh" (Halil bin İsmail, 1967: 118).

Baba İlyas'ın ve Şeyh Bedreddin'in akıbetlerine bakıldığında ise her ikisinin sonunun birbirinden farklı olduğuna tanıklık edilir. Baba İlyas olayların çıkmaza girdiği bir noktada yine bir keramet gösterir ve boz atına binerek ortadan kaybolur:

"Ol kim andan irer vilâyetler
Ol kim andan durur kerâmetler
(...)
Ol bu dimeklige dilüm varmaz
Dilüm ol bu dimege dil virmez
Hak sıfatlu ulu mürüvvetlü
Hızır İlyâs adlu Boz atlu
(...)
Ol ki yardı Boz dîvârı
Düşdi habse Boz'un envârı
Ağdı Boz'a yeşil 'alemlü ulu
Bindi Boz'a ulu keremlü ulu
Şeyh çün vardı Boz ile işine
Berk idi hem bir idi yoldaşına" (Elvan Çelebi, 1984: 58-59).

Baba İlyas'ın boz atına binerek yok olmasına karşın Şeyh Bedreddin yakalanır ve idam edilir:

"Geçdi yigirmi yedi gün iy hâcem

Şehr-i Şevvâl'den ki Cum'a gündi hem
 Didigüm gûyâ kıyâmet günidür
 Yâhu mahşerde nedâmet günidür
 (...)
 Didiler yâ Rabbi eyle rahmetün
 Söyniser bugün çerâğı ümmetün
 Halk-ı âlem aglar idi Şeyh için
 Düşmenleri güler idi Şeyh için
 (...)
 Geldiler habsden anı çıkarmaga
 Ol imâmı ilteler salb olmaga
 Taşraya çıkdığı demde ol imâm
 Çevre yanına kamu virdi selâm
 Bir kez Allah didi ayruk durmadı
 Geldi tevhid ide ide dâra ol
 Berk-i gül-veş irdi ol dem hâra ol
 Hergizin kendözini aldurmadı
 Halk kelâmından dilin hiç ırmadı
 İtdi tekbîr anda üç kere heman
 Uçdı Allah rahmetine murg-ı cân
 Şeyh'i dâra çekdiler pes iy cüvân
 Salb olunmuş anda bir gün bir gece
 İrtesi kuşluga degin iy hâce
 Dimiş idi Mecnûn'a sen yuyasın
 Fûlan yire kabrüm kazup koyasın
 Sag yanında Eski Câmî'ün âhı
 Yundugı yir şimdi ıslakdur dahi" (Halil bin İsmail, 1967: 133-134).

Şeyh Bedreddin, Baba İlyas gibi keramet göstererek ortadan kaybolmaz; ancak Halil bin İsmail onun yıkandığı yerin hâlâ ıslak olduğunu, dolayısıyla öldükten sonra keramet gösterdiğini ifade eder.

Her iki menâkıpnamede gözlenen bir diğer paralellik, hükümdarların müritlerle ilgili verdikleri kararlardan dolayı aradan çok zaman geçmeden pişmanlık duymalarıdır. Sultan Gıyaseddin, Baba İlyas'ın ortadan kaybolmasının ardından müritlerinin Akdeniz'e dökülmesini emreder. Ne var ki müritler denize atıldıklarında boğulmazlar; kimi oturur, kimi uyur, kimi ise denizin üzerinde namaz kılar. Şahit olduğu bu olay üzerine padişahın adamlarından Celaleddin-i Karatayi, Sultan Gıyaseddin'e; Baba İlyas'ın ve müritlerinin iyi niyetli kimseler oldukları, aslında onlara haksızlık yapıldığı yönündeki kanaatini iletir. Ayrıca müritlerin affedilerek evlerine gönderilmesini padişahı rica eder:

"Katrak irer eydür iy sultân
 Gel göresin nice-durur bühtân
 Alur iltür görür kim altı yüz er
 Kimi tâ'at kılur kimisi gezer

Kim yatur kim yürir kimi oturur
Kamusını deniz yüzi götürür
Eydür iy beg bu iş galat olmuş
Bu benüm gönlüme sakat tolmuş
Ol tuveys-i la'ın Kâdî-yı Kör
Bu Müslümânlara ne kılmış gör
Ben tafahhus bunı gerek iderüm
Zûr u bühtân sözini terk iderüm
(...)
Bunların yazugın Kadîm ü Kadîr
Köre Kâdî cânından alsun dir
Bunların azığın kamu virünüz
Bunları evlerine irürünüz” (Elvan Çelebi, 1984: 57).

Mehmet Çelebi de, Şeyh Bedreddin'in idamından sonra bir keramet olarak onu bahçede görür. Padişah, Şeyh Bedreddin'in gerçekten ilim sahibi üstün bir kişilik olduğunu anlayarak derin bir pişmanlık hisseder:

“İrdi gussa Pâdşâh'un gönline
Bagçeye girdi ki biraz eglene
Seyriderken bagçe içre nâgehân
Sırrı Şeyh'ün âşikâr oldu heman
Gördi Şeyh'i âşikâr olup gelür
Didi bana mekr ü âl itmek n'olur
Salb olunmadı mı bu dünki gün
Bunu bu araya kim koydu bugün
Didiler Şâh'a ki (siz) bâkî olun
Emrinüz yirine gelmişdür bilün
Şâh'a salb gününde irmişdür belâ
Sar'a ol günde olupdur mübtelâ
Eli ayagı büküldi pes anun
Zirâ kim kanına girdi Sultân'un
Didiler emrinüz olmuşdur şehâ
Rûhu anun dün irişdi Allah'a
Sırr-ı Şeyh'i anladı Şâh ez derûn
Çok tefekkürle oturdu ser-nigûn
Kaldurup başın didi ol dem bak
Didi siz de olasız magzûb-ı Hak
Ger taassupla ne itdünüz bize
Dilerem Hak'dan ire âfet size” (Halil bin İsmail, 1967: 134-135).

Sonuç

Elvan Çelebi ve Halil bin İsmail, dedelerini savunmak amacıyla kaleme aldıkları menakıbnamelerde olayları birbirine benzer şekilde kurgulamışlardır. Her iki eserin de konu edinilen velilerin torunları tarafından yazılmış olması, iki eserin ortak bir zeminde buluşmasını sağlamıştır. Öncelikle *Menâkıbu'l-Kudsiyye* ile *Şeyh Bedreddin ve Manâkıbı* incelendiğinde, olayların merkezinde yer alan iki şeyhin kişilik özellikleri arasındaki koşutluklar göze çarpmaktadır. Sözelimi, hem Baba İlyas hem Şeyh Bedreddin tam bir adanmışlıkla Allah'a iman eden, bu yolda müritler yetiştiren, dine hizmet eden, topluma faydalı kimseler olmalarının yanında; kerametlere sahip, olağanüstü kişiler olarak çizilmiştir. İki yazar dedelerine dair bu şekilde tanıtıcı bilgiler verdikten sonra, aslında onların devletin bekasına ne kadar saygılı olduklarını; ancak makam sahibi bazı kişilerin kıskançlıkları yüzünden fitne çıkarmalarından dolayı dedelerinin sultanlarla aralarının bozulduğunu vurgulamıştır. Bu şekilde her iki menakıbname yazarı, dedelerinin resmî tarihte birer “isyancı” olarak yer edinmelerinin nedeninin bu ara bozucu/“fesat” kimseler olduğuna işaret ederek, dedelerinin masumiyetlerini ispatlamaya çalışmıştır. Yine benzer şekilde her iki menakıbnamede de, tahttaki sultanların söz konusu şeyhlere karşı düşmanca tavır takınması nedeniyle yaşanan kanlı olayların ardından, şeyhlerin gösterdiği kerametler sıralanmış; diğer bir ifadeyle menkıbevi motiflere başvurulmuş; böylece Baba İlyas'ın ve Şeyh Bedreddin'in birer “isyancı” değil; tam tersine “mağdur” olduklarının altı bir kez daha çizilmiştir.

Sonuç olarak, Elvan Çelebi'nin ve Halil bin İsmail'in dedelerinin haklıklarını savunmak amacıyla menakıbname türünü tercih etmeleri, yazarlara olağanüstü özelliklere başvurma imkânı tanımıştır. Bu menkıbevi özellik, dedelerine kutsal bir kimlik kazandırmak ve masumiyetlerini kanıtlamak açısından iki yazara da kolaylık sağlamıştır.

Kaynakça

- Elvan Çelebi (1984). *Menâkıbu'l-Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye*. (Haz. Ahmet Yaşar Ocak, İsmail Erünsal). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Halil bin İsmail (1967). *Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin Manâkıbı*. (Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İsmet Sungurbey). İstanbul: Eti.
- Köprülü, M.F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. (Haz. Orhan Köprülü). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Mercan, İ. H. (2003). Türk Tarihinin Kaynaklarından Olan Bazı Menakıbname ve Gazavatnameler Hakkında. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10), 107-130.
- Ocak, A. Y. (1981). Bazı Menakıbnamelere Göre XIII-XV. Yüzyıllardaki İhtidalarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü. *Osmanlı Araştırmaları* 2, 31-42.
- Ocak, A. Y. (1992). Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Şahin, H. (2004). “Menâkıbnâme”. TDV İslâm Ansiklopedisi. C. 29. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 112-114.
- Şemseddin Sâmî (1999). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.